

BINNENSTEBUITEN

KLIMAATKWESTIES





Begin mei 2023 hielden klimaativisten van EndFossilGent een week lang de Blandijn bezet. Hun serene en ludieke acties waren gericht op het duurzaamheidsbeleid van de UGent in tijden van besparingen. Ook in de pro-Palestijnse bezetting van het UFO het afgelopen academiejaar waren klimaatambities verweven. Studenten eisen dat de universiteiten een voortrekkersrol spelen in klimaatkwesties.

In dit nummer van *Binnenstebuiten* pleit ook Nic Balthazar voor meer academisch activisme in de race tegen de klimaatverandering. Hij is vanaf november curator van de Humanities Academie en maakt van 'regeneratie' de rode draad in de activiteiten die hij op onze agenda zet. De klimaatcrisis is niet louter een (natuur)wetenschappelijk vraagstuk dat technologische oplossingen nodig heeft. Het is ook een cultuurcrisis die om verbeelding en nieuwe verhalen vraagt. De crisis van het moderne wereldbeeld maakt de opdracht van cultuur- en geesteswetenschappers op het vlak van onderwijs, onderzoek en maatschappelijke dienstverlening des te belangrijker. Geen wonder dat de *environmental humanities* ook aan onze faculteit welig tieren en onderzoekers uit verschillende disciplines in tal van projecten samenbrengen. Academisch activisme in klimaatkwesties kan inderdaad diverse vormen aannemen: van het universiteitsbrede keuzevak 'Context en nuance', dat ook in het nieuwe academiejaar aan dit thema wordt gewijd, tot de ontharding en vergroening van Rozier én Blandijn. *The next big thing will be a lot of small things!*

Gita Deneckere,
decaan Letteren en Wijsbegeerte, UGent



NIET TE MISSEN

Elk academiejaar stelt de faculteit een van haar alumni aan als curator van de Humanities Academie. Tijdens het academiejaar 2024-25 is dat Nic Balthazar. Hij organiseert samen met het HA!-team verschillende activiteiten rond het thema 'regeneratie'. Hieronder alvast een selectie. Het volledige aanbod vind je op humanitiesacademie.ugent.be/curator-2024-2025.



14 NOV '24

Inaugurale rede Nic Balthazar, gevolgd door een Feelodrome – auditorium 5 Jeanne Wiemer, Blandijnberg 2.

14 JAN '25

Toneelvoorstelling 'For Rosa', een stuk geschreven en geregisseerd door Nic Balthazar en Benjamin Van Bunderen Robberechts. 'For Rosa' is gebaseerd op ware gebeurtenissen en vertelt over de laatste dagen van Rosa, een jonge klimaativiste die tragisch om het leven kwam tijdens de overstromingen die België in juli 2021 troffen. De voorstelling wordt gevolgd door een interview met Stef Craps en Benjamin Van Bunderen Robberechts – Minardschouwburg.

13 FEB '25

Lezing Geert Buelens 'Wat we toen al wisten. De vergeten groene geschiedenis van 1972', opgeluisterd door klimaatpoëzie – Faculteitsbibliotheek, Rozier 44.

GROENE GEESTEN: DE HUMANITIES EN DE KLIMAATCRISIS

TEKST STEF CRAPS

Aan de faculteit Letteren en Wijsbegeerte gonst het tegenwoordig van bedrijvigheid rond ecologische thema's, zowel in onderwijs en onderzoek als in dienstverlening en beleid. Denk maar aan het universiteitsbrede keuzevak 'Context en nuance', dat gedurende twee academiejaren allerlei klimaatkwesities belicht vanuit een brede waaier aan geesteswetenschappelijke perspectieven. Of aan UCLA-professor Ursula Heise, een grote naam binnen de *environmental humanities* die we dit najaar als International Francqui Professor mogen verwelkomen. De thematische rondleiding 'Kan kunst het klimaat redden?', die het MSK sinds kort aanbiedt, kwam tot stand in samenwerking met verschillende leden van onze faculteit.

Laten we zeker ook de Campus COP niet vergeten, die de Duurzaamheidscommissie organiseert tijdens de jaarlijkse VN-klimaatop, en waarmee ze bij de facultaire gemeenschap aan bewustwording werkt rond ecologische uitdagingen via lezingen, infostands, veganistische voeding en activiteiten gaande van tegelwippen tot quizen. En mocht de aandacht al eens dreigen te verslappen, dan zal alumnus Nic Balthazar, een van 's lands bekendste klimaatactivisten, ons ongetwijfeld bij de les houden als kersvers curator van de Humanities Academie.

"Klimaatverandering is een zogenaamd 'wicked problem'."

De *environmental turn* die zich aan onze faculteit heeft voltrokken kadert in een wereldwijde trend. De klimaatverandering werd traditioneel beschouwd als hoofdzakelijk een natuurwetenschappelijke, economische en technologische aanpak. Recent is echter het besef gegroeid dat er ook voor de humane wetenschappen een belangrijke rol is weggelegd in het klimaatdebat.

De filosofie kan bijvoorbeeld helpen bij het ontwikkelen van morele kaders om de klimaatverandering aan te pakken en bij het verkennen van de fundamentele waarden en aannames die ten grondslag liggen aan ons begrip van en onze omgang met de natuurlijke wereld. De geschiedenis en de archeologie geven ons dan weer inzicht in de manier waarop vroegere samenlevingen zich hebben aangepast aan veranderingen in het klimaat en hun omgeving hebben vormgegeven.

De taalkunde helpt ons op haar beurt begrijpen hoe taalgebruik en framing het bewustzijn rond klimaatverandering en de effectiviteit van communicatie over dit onderwerp kunnen beïnvloeden, en de literatuur-, kunst- en theaterwetenschappen verschaffen ons inzicht in de menselijke verbeelding van klimaatverandering via de analyse van artistieke expressievormen uit verschillende tijden en culturen. Regiostudies, ten slotte, laten ons kennismaken met de manier waarop klimaatverandering wordt benaderd in andere delen van de wereld dan West-Europa.

“Er is ook voor de humane wetenschappen een belangrijke rol weggelegd in het klimaatdebat.”

Klimaatverandering is een zogenaamd ‘wicked problem’, een complex probleem dat onmogelijk door één enkele discipline of groep van disciplines adequaat kan worden begrepen en opgelost. De bijdrage van de humane wetenschappen, lang over het hoofd gezien, moet naar waarde worden geschat, naast uiteraard die van andere wetenschapsdomeinen. Klimaatverandering moet niet alleen als een fysieke realiteit worden bestudeerd maar ook als een socio-cultureel fenomeen. Een beter begrip en een effectievere aanpak ervan veronderstellen aandacht niet enkel voor concrete veranderingen die zich afspelen in de toestand van het klimaat maar ook voor de betekenis die die naakte feiten krijgen, de manier waarop ze worden geïnterpreteerd, de verhalen die erover worden verteld.

Het grote belang van klimaatonderzoek binnen de sociale en humane wetenschappen werd recent nog benadrukt door Frans Timmermans, gewezen vicevoorzitter van de Europese Commissie belast met de Europese Green Deal. In zijn aanvaardingstoespraak naar aanleiding van de uitreiking van een institutioneel eredoctoraat door de UGent op 24 maart 2023 zei Timmermans het volgende: ‘Geesteswetenschappen en sociale wetenschappen zijn relevanter dan ooit in tijden dat de mensheid haar plaats op aarde moet herontdekken, haar onderlinge verhoudingen nieuw moet vormgeven, en moet wennen aan de gedachte dat we niet meer zijn dan een van de diersoorten die van deze planeet afhankelijk zijn.’

Met de genoemde initiatieven, en nu ook dit themanummer van *Binnenstebuiten*, komt onze faculteit tegemoet aan de oproep van ‘Mister Climate’ – die overigens Franse letterkunde heeft gestudeerd en dus zelf een humanities-achtergrond heeft – om in het klimaatdebat de bijzondere relevantie van de wetenschappen die *la condition humaine* centraal stellen te erkennen en voor het voetlicht te brengen.



Er zijn aan onze faculteit heel wat initiatieven rond **KLIMAATKWESTIES**. We zetten er enkele in de kijker.

UITGELICHT

CAMBIO AUTODELEN EN DIENSTFIETSEN VOOR DIENSTVERPLAATSINGEN

Als personeelslid kan je voor dienstverplaatsingen gratis een dienstfiets ontlenen. Op elke campus zijn stadsfietsen beschikbaar en op een aantal locaties zijn ook elektrische fietsen en bakfietsen te verkrijgen. Alle UGent-collega's hebben voor dienstverplaatsingen ook toegang tot de wagens van Cambio. Onder het bedrijfsaccount van de UGent kan elke groep of elk team een eigen subaccount aanmaken met een accountverantwoordelijke en eigen facturatiegegevens. Medewerkers die een nieuw Cambio-abonnement aanvragen voor privégebruik, krijgen via de kortingscode 'UGent-deelt' een korting van 10 euro.

✉ logistiek.lw@ugent.be

🖥 intranet.ugent.be > Mobiliteit en woon-werkverkeer



STEKJESMARKT



In de personeelsruimte van de Blandijn (lokaal 120.015) kan je stekjes ruilen of afhalen om je kantoor of huis mee op te fleuren. Breng nadien de potjes/vaasjes/glaasjes terug voor hergebruik. Heb je zelf prachtige stekjes gekweekt en wil je anderen een plezier doen met jouw groene talent? Laat je plantenbaby's achter in een klein vaasje of potje op het rek achteraan de personeelsruimte.

✉ geertrui.hofman@ugent.be

Elke vrijdag levert de coöperatie De Zonnekouter groentepakketten op de Blandijn. De groenten worden op biologisch-dynamische wijze geteeld in Machelen-aan-de-Leie. Via boslandbouw maakt de Zonnekouter zijn landbouwecosysteem weerbaarder tegen klimaatverandering. Het boerderijteam verrast elke week met een gevarieerd pakket seizoensgroenten recht van het land. Ze stellen de pakketten samen op basis van wat er oogstrijp is.

✉ chris.bulcaen@ugent.be

🖥 dezonnekouter.be



GROENTEPAKKETTEN



BLUE BALANCE

De Vlaamse kuststreek staat voor een grote uitdaging wat betreft ecologische en sociale verduurzaming. Het grote publiek is vaak nog onvoldoende op de hoogte van en betrokken bij de brede transitie naar duurzaamheid, wat zich uit in regelmatig protest. De onderzoeksgroep Historische Archeologie van NW-Europa is partner in het project BLUE BALANCE. Samen met een interdisciplinair team van o.a. mariene ecologen, communicatiewetenschappers, omgevingspsychologen en specialisten digitale technologie zetten ze in op draagvlakcreatie en een doorgedreven dialoog tussen de bewoners, toeristen, bedrijven en overheden aan de kust m.b.t. duurzaamheidsinterventies.

✉ w.declercq@ugent.be, jan.trachet@ugent.be, stefan.meysman@ugent.be
🌐 blauwecluster.be/projecten/blue-balance

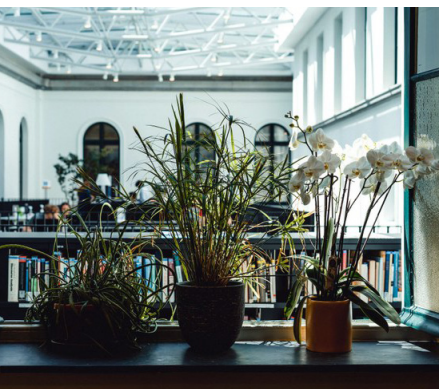
GENTSE GRONDEN

De tijdelijke STAMexpo 'Gentse Gronden' vertelt de geschiedenis van 5.000 hectare landbouwgrond van Stad en OCMW Gent. De tentoonstelling start in de dertiende eeuw en doet dit intrigerende hoofdstuk in de geschiedenis van Gent uit de doeken aan de hand van kaarten, schilderijen, illustraties, foto's, filmmateriaal en bijzondere objecten. Vandaag zijn de Gentse gronden voer voor debat. Wat brengt de toekomst? Worden ze verder verkocht om het sociaal beleid te financieren? Welke rol kunnen de gronden spelen in vraagstukken rond klimaat, voedselzekerheid en stedelijk beleid? 'Gentse Gronden' geeft je via interviews inzicht in verschillende toekomstvisies. Zijn de uiteenlopende ideeën samen te brengen tot een gedeelde toekomstvisie op de Gentse landbouwgronden? Nog tot 29 september in het STAM.

✉ esther.beeckaert@ugent.be
🌐 stamgent.be/gentsegronden



© Michiel Hendrickx



FACULTEITSBIBLIOTHEEK WORDT PLANTENHOTEL

Tijdens de zomermaanden doet de faculteitsbibliotheek Letteren en Wijsbegeerte opnieuw dienst als plantenhôtel. Studenten brengen hun kotplanten, samen met de nodige informatie over verzorging, naar de bibliotheek en de medewerkers doen de rest: ze voorzien de planten van water, licht en liefde. Na de zomer worden de planten en hun baasjes herenigd. Planten die niet worden opgehaald, worden door de bibliotheek geadopteerd.

✉ lib.flw@ugent.be

De Green Office Gent reikt jaarlijks de Future Proof Award uit aan studenten die een bachelor- of masterproef met een duurzame insteek hebben geschreven. Studenten die het meest *future-proof* onderzoek hebben verricht, en dus een brede kijk op duurzaamheid tonen (sociaal, economisch, ecologisch), impact creëren en innovatief zijn, maken kans op de award. De drie laureaten van de UGent stromen door naar de Vlaamse Future Proof Award, waar ze het opnemen tegen studenten van andere hogeronderwijsinstellingen. De winnaars ontvangen een geldprijs: 3000 euro voor de eerste plaats en 500 euro voor plaats twee en drie.

✉ duurzaam@ugent.be

📄 futureproof.ugent.be



FUTURE PROOF AWARD

DUURZAAMHEID IN JE ONDERWIJS

Op onderwijstips.ugent.be lees je hoe je duurzaamheidskwesties kan integreren in een opleidingsonderdeel of in een volledige opleiding. De onderwijstips leren hoe je duurzaamheidscompetenties uitschrijft, hoe studenten die verwerven met geschikte onderwijs- en leeractiviteiten en hoe je ze op een gedegen manier toetst. Praktijkvoorbeelden illustreren hoe je dit concreet kan maken. In het academiejaar 2024-25 voorziet het team Onderwijssteuning ook een leerpad dat je kan integreren in een vak en dat studenten zelfstandig kunnen doorlopen. Na het doorlopen van het leerpad kunnen studenten de belangrijkste denkkaders en dimensies van duurzaamheid identificeren, linken herkennen tussen ecologische, economische en sociale dimensies van duurzaamheid en vanuit een 'duurzaamheidslens' naar zichzelf, hun omgeving en het werkveld van de opleiding kijken.

✉ nele.kellens@ugent.be

📄 onderwijstips.ugent.be/nl/tips/duurzaamheid-in-lespraktijk

MICRO-CREDENTIAL ENVIRONMENTAL HUMANITIES



© Leonard Cools

De voorbije jaren zijn verschillende disciplines binnen de menswetenschappen zich gaan richten op milieukwesties, wat heeft geleid tot het ontstaan van de *environmental humanities*, een van de meest dynamische en innovatieve onderzoeksvelden binnen dat domein. De micro-credential 'Environmental Humanities' omvat twee modules. In de eerste module 'Context en nuance: Kritisch reflecteren over actuele thema's – Klimaatkwesties' maken studenten kennis met een breed spectrum aan menswetenschappelijke benaderingen van de klimaatproblematiek. Elke week laten een of meer experts uit een ander wetenschapsdomein hun licht schijnen op het thema. In de tweede module 'Ecologische geschiedenis' worden deelnemers vertrouwd gemaakt met de interrelatie tussen mens en natuur doorheen de geschiedenis.

✉ stef.crapss@ugent.be, christophe.verbruggen@ugent.be

📄 humanitiesacademie.ugent.be/MC/environmental-humanities

DE KLIMAATMISSIE VAN NIC BALTHAZAR

Elk academiejaar stelt de faculteit een van haar alumni aan als curator van de Humanities Academie. Tijdens het academiejaar 2024-25 is dat Nic Balthazar. Hij studeerde af in 1986 als germanist (Nederlands en Zweeds) en maakte carrière als theater-, televisie- en filmmaker. Daarnaast zet Nic Balthazar zich al bijna twintig jaar in als milieu- en klimaatactivist.

INTERVIEW

TEKST PAUL BUSCHMANN

Onder jouw curatorschap vaart de Humanities Academie dit academiejaar onder de vlag 'regeneratie'. Is 'regeneratie' de overtreffende trap van 'duurzaamheid'?

"Ja, zo kan je het wel stellen. 'Regeneratie' is wellicht ook een wervender begrip dan duurzaamheid. Die laatste term is al zoveel gebruikt dat hij wat hol en goedkoop is gaan klinken. Ik probeer al zo'n zeventien jaar iedereen mee te krijgen in het verhaal dat we moeten stoppen met de verdere ver-

"Als 'klimaatcommunicator' probeer ik een verbindend en aanstekelijk verhaal te brengen."

nietiging van onze leefomgeving, van onze planeet. Maar ik ben er nu ook van overtuigd dat we een stap verder moeten gaan en proberen te repareren wat we kapot hebben gemaakt. En dan is de idee van regeneratie waarschijnlijk een mooier verhaal om mensen mee te krijgen. Uiteindelijk moeten we niet enkel proberen om het minder slecht te doen. Want minder slecht wil nog niet zeggen dat het goed is. Het moet beter. Een van de grote pleitbezorgers van deze filosofie is Paul Hawken. Hij is een van de peetvaders van de klimaatbeweging en iemand die we hier in Vlaanderen veel te weinig kennen. Hij bepleit dat we nog maar één generatie hebben om het tij te doen keren. En die ene generatie, de *transformational generation* zoals hij die noemt, moet een tapijt aan acties ontrollen op veel verschillende domeinen om zo én de klimaatcrisis én de biodiversiteitscrisis én de ongelijkheidscrisis holistisch aan te pakken."

Je somt heel wat uitdagingen op. Een mens zou er moedeloos van worden. U niet?

"(lacht). Dat doet me denken aan de grap van Theo Maassen: een optimist is een slecht geïnformeerde pessimist. Vandaag nog optimistisch zijn? Dan heb je de krant nog niet gelezen. En toch heeft pessimisme nog nooit iemand tot actie aangezet. Wat ik bedoel: je moet geen optimist of pessimist zijn, je moet activist zijn. Wanneer het huis in brand staat ... ja, dan schieten mensen soms toch nog in actie. En zo moeten we ook naar de klimaatcrisis en de biodiversiteitscrisis kijken: actie is nodig, mislukken is geen optie. Om een gruwelijke

vergelijking te gebruiken: als je aan de ouders van een ziek kind vraagt of ze pessimist of optimist zijn, zullen ze antwoorden dat dit naast de kwestie is. Ze zullen antwoorden: 'Mijn kind zal overleven. Punt.' We hebben de luxe van het pessimisme al lang verloren."

Klimaat en duurzaamheid zijn voor studenten een belangrijk thema. In uw studententijd was dat, met de dreiging van een nucleaire oorlog, misschien anders. Al was er toen ook de zure regen en het gat in de ozonlaag ...

"Dat is net iets wat de rechterzijde van het politieke spectrum soms zegt: 'Iedereen was bang van dat gat in de ozonlaag. En waar is dat gat nu?' Ja, het is geslonken, dankzij het Montreal Protocol dat zo'n 190 landen in 1986 samen opgesteld hebben. Hebben wij als mensen het gat in de ozonlaag

veroorzaakt? Dan moeten we het ook dichten en andere manieren vinden om onze koelkasten en diepvriezers aan te drijven. Het is een prachtig bewijs dat we het kunnen als we het willen. Als we geen actie hadden ondernomen, dan waren nu grote delen van Zuid-Amerika en Oceanië nageenog onbewoonbaar geweest. De milieubeweging bestond dus al wel. Denk ook maar aan de Club van Rome, die in de jaren zeventig ook heel wat mensen wakker heeft geschud."

U voelde ook al snel een engagement voor de milieubeweging?

"Ik was vierentwintig toen ik op de toenmalige BRT een programma mocht presenteren dat Idee Fix heette en waarin we tijdens een soort van gameshow mensen probeerden mee te krijgen om afval te sorteren, te isoleren en te composteren. Dus ik was wel al een tijdje bezig met milieuver-



© Lieve Blancquaert

vuiling. Tegelijk heb ik lang meegewerkt aan een reisprogramma. Ik ben de wereld rondgevlogen om reportages te maken van aan de andere kant van de wereld. Veel vliegtuigreizen dus. Klimaat stond toen nog niet echt op mijn radar in die tijd.”

Wanneer heeft de radar van Nic Balthazar de klimaatcrisis opgepikt?

“Dat was wellicht met de documentaire van Al Gore, *An Inconvenient Truth*, uit 2006. Zo zie je maar wat voor een belangrijke impact een documentaire kan hebben. En toen ik kinderen kreeg, werd het me duidelijk hoe ernstig en belangrijk het klimaatprobleem was. Het was en is diep immoreel wat wij de volgende generaties aandoen. En ja, mij trof ook schuld. Want ik had mensen aangezet om naar de Dominicaanse Republiek te vliegen of om Japan of Mexico te bezoeken, al zijn dat natuurlijk op zich allemaal prachtige culturen die ons verrijken. Plots kon ik toch niet meer weggijken van het probleem.”

En nu staan we dus voor een gigantische uitdaging ...

“De grootste uitdaging die de mensheid ooit is moeten aangaan. Naar 0% uitstoot van CO₂ in 2050. Dat is dus onvoorstelbaar moeilijk! En toch zijn we er niet echt mee bezig. De Vlaamse regering was ook vandaag voor de zoveelste keer niet klaar met de klimaatplannen. Echt ambitieuze plannen bestaan hier gewoon niet. En onderwijl zijn we blind voor al die rampen die we rondom ons zien gebeuren - we noemen ze ook geen klimaatrampen. De mondiale temperatuur stijgt de laatste twee jaar zo angstwekkend. We verbreken de records steeds opnieuw met enorme marges, zonder dat iemand er nog naar om lijkt te kijken. Wat moeten we later zeggen? ‘We wisten het niet?’”

De studenten die recent het Ufo bezetten, koppelden het conflict in Gaza aan de klimaatcrisis. Dat werd hen zeker niet door

iedereen in dank afgenomen. Maar u kan er wel begrip voor opbrengen?

“Ik hink op twee gedachten. Enerzijds kan en mag je de hele klimaatproblematiek niet los zien van een neokoloniale manier van omgaan met de rijkdommen van deze planeet. Eigenlijk is het kapen van de toekomst van de jongeren ook een nieuw soort neokoloniaal idee, toch? David Van Reybrouck heeft dat zo treffend beschreven. Ook wat in Gaza gebeurt, is een wraakroepende uiting van dat neokolonialisme dat we niet meer kunnen of willen rechtekken.”

“Toch vraag ik me af of we onszelf met die koppeling van problemen een cadeau doen. Als ‘klimaatcommunicator’ probeer ik een verbindend en aanstekelijk verhaal te brengen. Een verhaal waarin iedereen mee is. Een eenvoudig verhaal van ‘we hebben deze planeet om zeep geholpen, soms door niet beter te weten, door olie en gas op te stoken. Maar het heerlijke idee is: we kunnen dit nog stoppen.’ Want je kan met zon- en windenergie en andere alternatieven deze wereld perfect van alle nodige energie voorzien. En dan wint iedereen. Je kan mensen veel makkelijker aanspreken als je er niet bijna alle onoplosbare problemen van de wereld in betreft. Maar ten gronde is het natuurlijk wél het juiste denkspoor.”

Om even verder te gaan op dat activisme ... van het blokkeren van autosnelwegen via rechtszaken tegen de overheid tot samen zingen voor het klimaat. Is alles veroorloofd? Werkt alles?

“Het is zo vreselijk moeilijk om als individu op te tornen tegen de gigantische communicatiebudgetten van de Total Energies van deze wereld. Wat doe je dan om toch te proberen een verhaal te vertellen? Zeker wanneer je ook nog eens vaak in de media wordt doodgezwegen? We krijgen niet vaak het woord. We moeten dat woord opeisen. Dan moet je iets doen. En het is altijd zo geweest - leert ons historisch onderzoek - dat de grootste veranderingen teweeggebracht zijn door mensen

“Het is diep immoreel wat wij de volgende generaties aandoen.”

die juist dat hebben gedaan: burgerlijke ongehoorzaamheid, geweldloos verzet. Wie zal zeggen wat het meest efficiënt is? Zoals een beroemd reclamemaker ooit zei: de helft van onze acties werkt en de andere helft niet. Maar we zullen nooit weten welk deel werkt en welk deel niet. We hebben geen andere keuze dan alles uit te proberen.”

Als er naar oplossingen voor de klimaatcrisis wordt gezocht, wordt er vaak gekeken naar de ‘harde wetenschappen’. Spelen de Humanities ook een rol?

“Ja, absoluut. Kijk naar ‘klimaatadvocaat’ Roger Cox, over wie ik mijn laatste docu *Duty of Care* maakte. Hij bracht een stroom aan klimaatrechtzaken op gang. Een jurist kan een gigantische impact hebben. Of kijk naar de idee van *climate grief*, dat door Stef Craps als literatuurwetenschap wordt onderzocht. Literatuur heeft altijd een aanzienlijke impact gehad. Denk aan Steinbeck of Dickens of Victor Hugo ... De psychologie kijkt naar de impact van de hele crisis op het mentale welzijn van een generatie. De economie kan het aandeel van de banksector en industrie onderzoeken. Politieke wetenschappers bekijken welke impact klimaat zal hebben op migratie, enzovoort. De Humanities hebben uiteraard een rol in de aanpak van de klimaatcrisis. De vraag is of de academische wereld die rol actief, moedig en daadkrachtig durft op te nemen.”

Laatste vraag: wanneer blikt u tevreden terug op uw curatorschap?

“Als de marmeren muren van de universiteit wat gaan breken en engagement daardoor ook wat sexyer wordt. We hoeven niet ver te kijken om te zien wat regeneratie kan doen. Vroeger werd Gent verstikt door industrie en auto’s ... nu zie je de stad herademen. Het groen komt echt letterlijk terug tussen de stenen. Dus als we het mentale groen door de soms wat gebetonneerde academische wereld heen kunnen laten groeien, dan zou ik al blij zijn. Als ik daar een stukje aan zou kunnen bijdragen!”



© Joke Goovaerts

IN BEELD



CAMPUS COP 30 november 2023

Om de start van de COP28, de klimaatconferentie in Dubai, onder de aandacht te brengen, organiseerde onze Duurzaamheidscommissie een facultaire duurzaamheidsdag.

Tijdens de eerste editie van de Campus COP staken studenten en personeelsleden de handen uit de mouwen om de kasseistrook voor de faculteitsbibliotheek aan de Rozier uit te breken. In de plaats is er nu een groene zone aangelegd, met zitplaatsen en lage beplanting.





LEZINGEN

Collega's Christophe Verbruggen en Stef Craps gaven een lezing over het belang van klimaatgeschiedenis en rouw om de planeet.





DUURZAME MARKT

In de inkomhal en de binnentuin van de Blandijn werd een duurzame markt georganiseerd met infostandjes van verschillende lokale organisaties en bedrijven.



DE DUURZAAMHEIDSCOMMISSIE

TEKST ROXANE VANDENBERGHE

Professor Japanologie Andreas Niehaus is sinds twee jaar voorzitter van de facultaire Duurzaamheidscommissie (DC), een functie die hem ter harte gaat. Hij legt ons uit wat die commissie precies doet en voor welke uitdagingen we staan.

“De officiële taak van de DC is eigenlijk de faculteit ondersteunen in de uitvoering van het centrale en facultaire beleidsplan rond duurzaamheid en klimaat. Vroeger waren de faculteiten niet vertegenwoordigd in de centrale DC. De kwesties die daar ter sprake kwamen, bereikten de faculteiten dus vaak niet. Tegenwoordig zetelen alle voorzitters van de facultaire DC's in de centrale commissie, zodat het beleid rechtstreeks doorgegeven wordt naar het faculteitsniveau en daar besproken wordt.”

INITIATIEVEN NEMEN

“Maar wij fungeren natuurlijk niet enkel als doorgeefluik. We nemen ook zelf initiatieven om de duurzaamheid op onze werkplek te verbeteren of de bewustwording errond te verhogen. Zo zijn we er bijvoorbeeld in geslaagd om de frisdrank-

De Duurzaamheidscommissie bestaat momenteel uit een vijftiental leden: collega's uit diverse vakgroepen en geledingen, de faculteitsbibliotheek, en ook enkele studenten. We verwelkomen steeds nieuwe leden: wie interesse heeft in de thematiek of op de hoogte wil blijven van concrete activiteiten, kan zich aanmelden bij geertrui.hofman@ugent.be om lid te worden of om de nieuwsbrief te ontvangen.



automaten te laten weghalen uit de Blandijn. Door de verwarming op onze werkplekken beter af te stemmen op de aanwezigheden in de vakanties, hebben we ook aanzienlijk kunnen besparen op de energiefactuur.”

“Ons bekendste evenement is natuurlijk de Campus COP, die vorig jaar in november voor het eerst georganiseerd werd. Hiervoor hadden we verschillende lokale milieuroorganisaties en partners uitgenodigd, zoals de Green Office en het Gents Milieufront, om in gesprek te gaan over duurzaamheids- en klimaatvraagstukken. Die dag hebben we samen met collega's, studenten, de stad Gent en de tuiniers van de universiteit ook 'tegels gewipt' in de Rozier, om de straat groener en leefbaarder te maken. In het najaar organiseren we trouwens opnieuw zo'n Campus COP. Klimaat is ook de focus van de Humanities Academie dit jaar.”

“We merken wel dat het niet altijd zo gemakkelijk is om studenten en collega's te bereiken en naar onze

“De impact van AI op het klimaat is enorm.”

activiteiten te 'lokken'. Maar tegelijk hebben we daar alle begrip voor: het leven binnen en buiten de universiteit wordt almaar drukker en veel mensen zijn - al dan niet in hun vrije tijd - actief in allerlei verenigingen. Bovendien worden we dagelijks overspoeld door informatie ... een zoveelste mailtje wordt dan snel over het hoofd gezien."

BEWUSTWORDING CREËREN

"Nochtans kunnen we met z'n allen veel verwezenlijken, als iedereen zijn steentje bijdraagt. En dat hoeven geen grootse dingen te zijn: afval sorteren, lichten en elektrische toestellen uitschakelen, met de fiets naar het werk komen ... Dat gebeurt nu niet altijd, en daarom is het belangrijk dat we hier bewustwording rond blijven creëren. Pas op: we moeten de Blandijn nu ook niet vol hangen met dwingende berichten à la 'Zou je dat wel printen?' of 'Heb je het licht uitgeschakeld?' Dat opgeheven vingertje heeft alleen een averechts effect."

"Onlangs was het wel even slikken toen we vanuit de centrale DC te horen kregen dat het aantal vlieguren van onze faculteit het afgelopen jaar sterk was toegenomen, zelfs ten opzichte van de pre-coronaperiode. Dat horen we natuurlijk niet graag, maar we moeten nog uitzoeken wat precies de oorzaak is: hebben wij in vergelijking met andere faculteiten gewoon een sterkere groei aan personeel?"

"Een nog veel grotere uitdaging die op ons afkomt, zijn allerlei AI-modellen of -systemen, zoals ChatGPT. Die hebben een enorme impact op het klimaat: ze slorpen o.a. gigantisch veel energie op en stoten grote hoeveelheden CO₂ uit. We zullen er met z'n allen steeds meer gebruik van maken, alleen moeten we goed beseffen dat één opdracht aan ChatGPT evenveel energie verbruikt als enkele dagen het licht laten branden op kantoor."

Enkele leden van de duurzaamheidscommissie tijdens de wiedzactie van de Rozier op 13 juni. V.l.n.r. Andreas Niehaus, Geertrui Hofman, Marie Vandekerckhove, Astrid Schoeters, Leen Bervoets en Muriel Van den Bosch.



DE BLANDIJN ALS DUURZAAM SPEELTERREIN

TEKST ANN VERVAEKE

Muriel Van den Bosch was tientallen jaren verantwoordelijk voor het PC-knooppunt in het HIKO tot dat in 2020 de deuren sloot. Sindsdien maakt ze deel uit van het facultaire team Logistiek. Ze omschrijft zichzelf als een enthousiaste teamplayer en manusje-van-alles: “Studenten en bezoekers wegwijs maken, lesgevers technisch depanneren, de infrastructuur controleren, de inhoud van een EHBO-koffer checken, lessenroosters ophangen aan de auditoria en leslokalen, ... Eigenlijk is de hele Blandijn een beetje mijn bureau.”

“Ik ben lid van de duurzaamheidscommissie en probeer op verschillende manieren mijn steentje bij te dragen om de faculteit duurzamer te maken. Wat veel mensen bijvoorbeeld niet weten, is dat we sinds vorig jaar gebruikte (whiteboard)stiften en balpennen inzamelen, zodat de onderdelen gerecycleerd kunnen worden. Je vindt die recyclagedozen op verschillende plaatsen op de faculteit: aan het onthaal en in de personeelsruimte van de Blandijn, aan het onthaal van campus Mercator en in het kopieerlokaal op de tweede verdieping van het Ufo. Gooi dus aub nooit meer een stylo of stift weg! De inleverdozen worden gesorteerd in een sociale werkplaats, wat ik er extra mooi aan vind.”

“Een paar jaar geleden stelde de Green Office voor om een weggeefkast te plaatsen in de Blandijn. Iedereen die spullen te geef heeft, mag die in de kast aan de cafetaria plaatsen. Dat kan kantoomateriaal zijn, of boeken, drinkflessen, noem maar op. Zo heeft er ooit een collega een schilderij uit zijn bureau weggeschonken. Ik vul de kast zelf vooral met verloren voorwerpen die niet werden opgehaald. We houden die zes maanden bij en daarna gaan ze naar de kast. De weggeefkast is een beetje mijn winkeltje (lacht), ik probeer die ook seizoensgebonden te vullen. Als het regent, dan vul ik ze

IN HET BUREAU VAN ...



aan met achtergelaten paraplu's, of als het een koude dag is, dan ga ik sjals leggen. Als ik dan na een paar uur merk dat veel spullen al meegenomen werden, dan geeft me dat voldoening.”

“Ik kan me erg storen aan verspilling. Wekelijks wordt aan alle leslokalen het weekrooster geafficheerd. De oude roosters hou ik bij, dat papier wordt dan in de faculteitsbibliotheek gebruikt als kladpapier. Ik begrijp ook niet waarom er op veel printers nog steeds alleen wit papier wordt gebruikt, terwijl gerecycleerd papier toch net zo goed is? Ik stel voor om dat standaard overal te vervangen. Elke vrijdag controleer ik de whiteboardwissers in de leslokalen, ik verzamel de vuile viltjes en die worden allemaal gewassen en hergebruikt. Je ziet, bij mij gaat niets verloren (lacht).”



URSULA HEISE

TEKST STEF CRAPS

The Faculty of Arts and Philosophy is honoured to host Ursula Heise (UCLA) as an International Francqui Professor in the autumn of 2024. Heise is one of the foremost scholars in the environmental humanities, a field of inquiry that seeks to highlight how the various ecological crises we face – such as climate change, biodiversity loss, and widespread pollution – are not merely scientific or technological challenges but also deeply intertwined with culture, history, and politics. Her work has been highly influential in shaping the direction of ecocriticism or environmental literary and cultural studies in particular.



Could you please introduce yourself a little more fully? What else do people need to know about you?

“I’m particularly interested in narratives about biodiversity in all its dimensions: my last monograph, *Imagining Extinction: The Cultural Meanings of Endangered Species*, focused on extinction and conservation, and I’ve also researched narratives about plants and about urban wildlife. ‘Multispecies justice’ has been an especially productive concept for me in thinking about these issues. My research is always comparative – it aims to show how narratives about the same environmental crisis converge or conflict across languages, cultures, and regions.”

What are you working on at the moment?

“I’ve recently co-edited a collection of essays called *Environment and Narrative in Vietnam* with Chi P. Pham, a colleague at the Vietnam Academy of Social Sciences in Hanoi, which came out in February 2024. In collaboration with a UCLA colleague, Danny Snelson, I just completed the first episode of *Grand Theft Eco*, a series of animated ‘machinima’ videos about the environmental futures of Los Angeles in 2040, which is based on ‘modding’ the storyworld of the videogame *Grand Theft Auto V*. We’re working on the second episode now. And I’m writing a monograph about speculative fiction and the imagination of environmental futures, with the aim of showing how we might move away from dystopian visions and reclaim the political power of utopian thinking.”

What do you see as the hottest topics in the environmental humanities today?

“The environmental humanities today – like environmentalism as a social movement – are dominated by

“Climate change is quite literally the ‘hottest’ topic.”

climate change. Climate change is quite literally the 'hottest' topic! There's also great interest in environmental justice across various areas of concern from extraction to pollution and crisis resilience. The 'blue' or 'oceanic humanities', energy humanities, and human-animal and human-plant studies have been extremely vibrant areas for a number of years. Indigenous cultures and their knowledge about the natural world have been another huge topic of interest. And a great deal of EH work seeks to envision alternatives to capitalism – often in connection with environmental justice."

What motivated you to accept this visiting professorship? What are you looking forward to the most about your time here?

"In general, I love opportunities to interact with faculty, students, and activists who work in different cultural and political contexts than the ones I'm used to, and to learn from their approaches, insights, and experiences. Environmental humanities research is stellar at several Belgian universities. So I can't believe my luck that I'll be able to collaborate with faculty whose work I've read, cited, and admired for many years in person. UGent's Department of Literary Studies, for example, includes several faculty who work on the interface of narrative and environment, which is also the one that I'm most interested in. There are several colleagues working on narratives of climate change, and the NARMESH project has been of great interest to me in its exploration of narrative beyond the human. The research that UGent faculty do on narrative in media such as the graphic novel and videogames also resonates with my work on videogames and graphic narrative. So there'll be lots to talk about!"

Can you tell us a little about your plans for the next four months?

"I look forward to the four seminars I'll be teaching at UGent, KU Leuven, UCLouvain, and ULB. They'll

engage with the topics I'm researching – multispecies and environmental justice, urban biodiversity, the imagination of environmental futures, the role of different media in shaping narratives about the environment – and they'll be exciting moments to exchange ideas and approaches to these issues with an internationally renowned group of colleagues and their students. It'll be a time to develop plans for future research and teaching collaborations in the environmental humanities."

"My research aims to show how narratives about the same environmental crisis converge or conflict across languages, cultures, and regions."

2 OKTOBER 2024

Inaugurele lezing 'Environmental Futures and the Challenges of Realist Storytelling' – Belvédère Boekentoren, gevolgd door een receptie in de Faculteitsbibliotheek.

13 NOVEMBER 2024

Class of Excellence seminar 'Urban Biodiversity and Narrative' – Blandijnberg 2, Gent.

9 DECEMBER 2024

Slotsymposium 'Imagining Environmental Futures' – zaal Nick Ervinck, Zebrastraat 32, Gent.

Meer info over de aanstelling van Ursula Heise en de activiteiten via [ugent.be/lw/francqui](https://www.ugent.be/lw/francqui).

100 JAAR OM DE ZEE TE STOPPEN

ALUMNA IN DE KIJKER

Julie Steendam studeerde moraalwetenschappen (2014) en is parlementair medewerker klimaat en energie bij de PVDA. In 2022 publiceerde ze samen met Isabelle Vanbrabant '100 jaar om de zee te stoppen', over het Cubaanse klimaatplan Tarea Vida ('Levenstaak').

TEKST ANNELIES VAN WITTENBERGHE

"Tarea Vida is het globale plan dat de Cubaanse overheid in 2017 ontwikkeld heeft om zich te wapenen tegen de impact van klimaatverandering en om de toekomst van het eiland veilig te stellen. De meeste wetenschappelijke klimaatprojecties gaan tot 2100; we weten dus wat ons te wachten staat. Tijdens de vorige eeuw hebben we overal ter wereld gekozen voor fossiele brandstoffen en industriële ontwikkeling. In de 21ste eeuw moeten we echter veranderingen doorvoeren. Met dit boek willen we een positief verhaal vertellen en kijken hoe een land uit het globale Zuiden die transitie aanpakt. Cuba beschikt niet alleen over een kleiner budget maar ligt ook in de klimaatfrontlinie: het heeft nu al te maken met orkanen, een stijgende zeespiegel en verwoestijning."

"Tarea Vida is erg coherent en denkt honderd jaar vooruit. Het plan stelt concrete maatregelen voor, die over verschillende sectoren heen gaan, en wordt gedragen door lokale en nationale actoren. Het beschrijft bijvoorbeeld hoe Cuba zich kan aanpassen aan een wijzigende kustlijn. Dorpen dreigen te verdwijnen, dus bouwt de overheid nieuwe huizen landinwaarts en zorgt ze voor transport, zodat vissers kunnen blijven vissen. Ook tegen de verwoestijning biedt het plan kleinschalige

en ecologische oplossingen. Zo schakelen boeren over naar gewassen die resistent zijn tegen droogte. Cubaanse wetenschappers ontwikkelden zelf een nieuwe rijstvariant."

Maakt de communistische staatsstructuur van Cuba het gemakkelijk om een ambitieus klimaatplan te ontwikkelen?

"Ik heb de indruk van wel. In België heeft de overheid weinig controle op de bedrijven. Wanneer we een deal willen sluiten over kernenergie, dan moeten we heel interessante commerciële voorwaarden op tafel leggen om resultaat te boeken. In Cuba is de energiesector publiek en zo is het gemakkelijker om de energietransitie of andere veranderingen door te voeren. Vertrekkende van het Cubaanse voorbeeld doen we trouwens ook suggesties voor een performant klimaatbeleid in België. Hier is er immers soms weerstand tegen ecologische transitie. Neem nu de renovatieplicht: hoewel iedereen de voordelen van een gerenoveerde woning kent, heeft niet iedereen genoeg financiële slagkracht om beter te isoleren. Sociale rechtvaardigheid is essentieel bij de energietransitie. We moeten zonnepanelen plaatsen op elk huis in de Brugse Poort, niet enkel in villawijken. Een klimaatplan moet inclusief en participatief zijn."

"Het zou ook fantastisch zijn als er meer internationale samenwerking zou zijn op klimaatvlak. Zo werken Cuba en Nederland al samen rond erosie en bescherming van de kust."

Hoe ben je ertoe gekomen om dit boek te schrijven?

"Mijn eerste werkgever, de Belgische ngo Viva Salud, had een partnerschap met het Centro Felix Varela, een Cubaans netwerk dat aan grassroots milieu-educatie doet. Zij vertelden ons dat ze door

“Ik vind het belangrijk om tegengewicht te bieden aan het heersende pessimisme omtrent klimaat.”

de Cubaanse overheid ingeschakeld waren voor het participatieve luik van het klimaatplan. Ik was ook vrijwilliger bij Cubanismo, een solidariteitsbeweging rond Cuba, en leerde daar mijn co-auteur Isabelle Vanbrabant (alumna Politicologie, Conflict & Development) kennen. Al die verhalen inspireerden me zo, dat ik besloot om ontslag te nemen en naar Cuba te reizen om een boek te schrijven over het plan. De bedoeling was om pas aan een andere job te beginnen als het boek af was. Dat is jammer genoeg niet gelukt (lacht). Ik combineerde het schrijven met de coördinatie van een Europese campagne die COVID-vaccins en -medicatie patentvrij wou maken. Toen de pandemie afliep, trok ik opnieuw naar Cuba om het boek af te werken. Ik werkte nadien als pers- en communicatiemedewerker bij Bond Beter Leefmilieu. Tijdens dat traject merkte ik dat milieu en politiek me nauw aan het hart liggen. Nu probeer ik met de PVDA-fractie van het federaal parlement de Belgische Klimaatwetten in de goede richting te duwen.”



“Ik vind het belangrijk om tegengewicht te bieden aan het heersende pessimisme omtrent klimaat. Ik wil mensen overtuigen dat we de oplossingen die er zijn moeten grijpen, ook politiek. Het is mooi meegenomen als je meer fietst of je eigen groenten kweekt, maar de echte oplossing bevindt zich op het politieke vlak.”

Je hebt moraalwetenschappen gestudeerd. Heeft dat jou geholpen om het boek te schrijven?

“Zeer zeker. Als moraalwetenschapper worden we getraind om een maatschappelijk probleem uiteen te rafelen en op te lossen vanuit verschillende invalshoeken; het is een interdisciplinaire opleiding. De focus ligt op filosofie en ethiek maar ook sociologie, biologie en recht komen aan bod. Dat is noodza-

kelijk bij klimaatkwesties. Je kan wetenschappelijk vaststellen dat een bepaald dorp tegen 2030 in de zee zal verdwijnen, maar als je dat probleem wil oplossen, moet je ook rekening houden met sociologische aspecten. Zullen de mensen in dezelfde gemeenschap kunnen blijven wonen, en hoe school je ze om van visser tot landbouwer wanneer ze landinwaarts verhuizen?”

“Op mijn allereerste dag als student sprak toenmalig decaan Marc Boone ons toe: ‘Beperk je niet tot je boeken, maar engageer je, ga bij een studentenvereniging, verrijk je leven en doe ervaringen op.’ De Blandijn is daar de perfecte omgeving voor. Ik heb zijn raad opgevolgd, ik was bijvoorbeeld studentenvertegenwoordiger. Het studentenleven is zo veel meer dan je cursussen alleen.”



“Sociale rechtvaardigheid is essentieel bij de energietransitie.”

COLLECTIEVE HOOP

TEKST SIGRID STERCKX

Klimaatverandering vormt een gigantische bedreiging voor de mensheid, en toch is onze reactie erop nog al te vaak non-actie. Hoe komt het dat er een dermate grote 'motivationale kloof' bestaat, een kloof tussen voldoende weten om te beseffen dat actie noodzakelijk is en tegelijkertijd toch weinig of niets doen? Het spreekt vanzelf dat overheden en collectieve entiteiten zoals bedrijven (én universiteiten!) verantwoordelijkheid moeten opnemen om verdere klimaatverandering te voorkomen én rechtvaardige oplossingen te bieden voor de gevolgen die we al niet meer kunnen voorkomen. De regio's waar de meeste mensen zijn gestorven of gevlucht door/voor het klimaat, zijn historisch gezien het minst verantwoordelijk voor de huidige crisis.

Dit is een probleem van globale onrechtvaardigheid. Het is, zeker voor jonge mensen, bijzonder moeilijk om hier niet moedeloos van te worden. Vanuit onze faculteit hebben we echter heel wat te bieden om de begrijpelijke ontmoediging, soms zelfs fatalisme, te helpen ombuigen. Het klinkt misschien vreemd, maar nadenken en in gesprek gaan over de individuele en gezamenlijke morele verantwoordelijkheid van gewone mensen voor de klimaatverandering (zonder iets af te doen van het belang van structurele factoren), kan daarbij helpen. Filosofische en moraalpsychologische debatten kunnen immers een ware krachtbron vormen van individuele en collectieve hoop, en kunnen mensen aanzetten tot activisme, klein en groot.

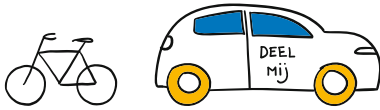
De Amerikaanse historica en activiste Rebecca Solnit publiceerde onlangs samen met Thelma Young Lutunatabua een essaybundel over de klimaatcrisis met als titel *Not Too Late*. Voor iedereen die twijfelt of er wel redenen zijn tot hoop, lees bijvoorbeeld het pareltje 'An Extremely Incomplete

List of Climate Victories'. Solnit en Lutunatabua leggen daarin de nadruk op mogelijkheden en collectief handelen en leren ons o.a.: "To hope is to accept despair as an emotion but not as an analysis."

Om te eindigen met woorden van James Baldwin, de poëet van de Amerikaanse Burgerrechtenbeweging die als geen ander kon oproepen tot hoop, en van wie dit jaar de honderdste geboortedag wordt gevierd: "Not everything that is faced can be changed, but nothing can be changed until it is faced." Laten we samen proberen om energie en inspiratie te putten uit het 'ecosysteem' dat onze faculteit is, en voluit gaan voor collectieve hoop, activisme en verzet.

Sigrid Sterckx is gewoon hoogleraar Ethiek en Politieke en Sociale Filosofie. Ze is stichtend lid van het Bioethics Institute Ghent. Haar huidige projecten richten zich o.a. op klimaatverandering en mondiale rechtvaardigheid.





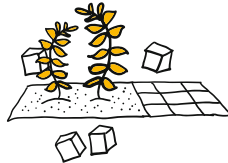
DIENSTVERPLAATSING
MET FIETS OF CAMBIO



ARCHEOLOGIE IN HET PROJECT
'BLUE BALANCE'



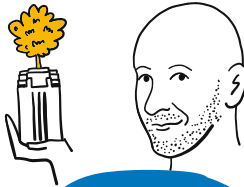
ALUMNA
JULIE STEENDAM



CAMPUS COP



FACULTAIRE
DUURZAAMHEIDSCOMMISSIE



CURATOR
HUMANITIES ACADEMIE:
NIC BALTHAZAR



RECYCLEREN MET
MURIEL VAN DEN BOSCH



FILOSOFIE EN MORAALPSYCHOLOGIE
IN KLIMAATDEBATTEN



URSULA HEISE
INTERNATIONAL
FRANCQUI PROFESSOR

BINNENSTEBUITEN tijdschrift faculteit Letteren en Wijsbegeerte · verschijnt twee keer per jaar · zesde editie
SEPTEMBER 2024 · gedrukt op gerecycleerd papier · lees het magazine digitaal op ugent.be/lw/binnenstebuiten ·
V.U. Gita Deneckere, decaan

Kernredactie: Gita Deneckere, Roxane Vandenberghe, Marianne Van Remoortel, Ann Vervaeke
Gastredactie en medewerkers: Paul Buschmann, Stef Craps, Sigrid Sterckx, Annelies Van Wittenberghe
Vormgeving: Zidiris, Gitte Callaert
Fotografie: Kitty Van de Waart, Ann Vervaeke, Wim Dewitte (In Beeld), Gitte Callaert (cover)
Druk en afwerking: University Press

Overname van artikels is mogelijk mits schriftelijke toelating van de redactie en bronvermelding.